

МОТИВ ЖРТВЕ У РОМАНУ *ВУЧЈА СЕН* РАДОВАНА ЖДРАЛА

Текстови који говоре о стваралаштву Радована Ждрала, а који су нам у овом тренутку били доступни, могу се сврстати у круг књижевне критике, односно књижевних приказа. С обзиром на њихов садржај, можемо уочити неколико маркационих тачака које би окарактерисале вишедеценијско стваралаштво овога херцеговачког аутора. Тако Драгомир Попноваков, говорећи о Ждраловој књизи приповедака *Крилати бик* (1976), наводи да се наш аутор може сврстати у ону групу писаца који са сваком новом књигом започињу нешто ново доносећи неочекиване литерарне преображаје, који, природно, намећу сваки пут друкчије критерије вредновања, те да овакве писце стваралачки немир гони да трагају за необичним садржајима и да, ризикујући, откривају непознато и ново (Попноваков 1996: 73). Једна од особености поетике Радована Ждрала била би и на различите начине формулисана фантастика, па кад је реч о роману *Глинене кочије* (1979), бивала је означена као *социјална фантастика булгаковљевског типа* (Бадњаревић 1980: 401), док је фантастика у роману *Руководећи мозак* (1983), који је *преплет фантастичног и реалног*, доведена, с правом, у везу са сатиром, која је *друштвену критику прикривала екскурсима у фантастичне светове и пределе* (Млађеновић 1985: 102). Блиско овом мишљењу јесте и то да у појединим Ждраловим делима доминира *поступак алегоризације* (Белеслијин 2010: 72), па је помало спорно могу ли се нека од њих уопште и означити у целини као фантастична (реч је о роману *Водич за покорне*). Такође, једна од битних стваралачких равни овога аутора, која се јавља у скорије време, јесте заснована на значајним личностима, односно догађајима важним за национални идентитет, чији би главни репрезенти била *Трилогија Теслијанум* (*Господар муња*, *Мит о господару муња* и *Детињство господара муња* 2006), као и *Херцеговачка рапсодија* (2003).

Дело које ће бити предмет наше анализе јесте Ждралов роман *Вучја сен* (1990). Роман је сачињен из четрнаест насловљених поглавља, при чему би прво и последње имали улогу својеврсног пролога, односно, епилога. Најједноставније речено, радња романа прати судбину дечака Ћићија почевши од његовог првог живота, смештеног у праисторију, кроз дванаест инкарнација у различитим епохама и просторима, по нечему цивили-

---

* aropin@np.ac.rs

зацијски значајним¹, па све до последњег јунаковог отелотворења, јединог у коме ће се остварити до краја, као одрастао човек. Оно што је узроковало ову сеобу дечакове душе јесте одлука Господара Тама² да дечака узме за свога наследника³ и дечаково упорно одбијање да на то пристане, те је стога кажњен да се изнова враћа и сваког пута мучки буде убијен. Једна од главних (ако не и главна) идеја, која се протиње кроз читав роман (а која је уочљива и у неким другим делима овога писца), јесте исконска борба деструктивне силе зла и креаторског позитивног принципа, али и промишљање о пореклу зла међу људима, које, по мишљењу аутора, није урођено већ стечено и то, како се овде читује, под утицајем неких спољашњих сила, оличених у божанству таме, смрти, подземног света. Насупрот овом божанству, јесте божанска представница, заштитница – мајка људи – богиња Меа.⁴ Тако представници људи кроз читав роман балансирају између ова два принципа, тачније, како се нижу векови, бивају све потчињенији Ркасу⁵ – Господару Тама. У складу са таквом поставком,

---

¹ У неким поглављима романа историјске чињенице дате су само као оквир за причу, без помињања историји познатих имена, док се негде наизглед конкретизују увођењем историји познатих личности. Међутим, ако се позабавимо и тачношћу смештања личности у дати оквир, видећемо да се аутор поиграва чињеницама. На овај начин се релативизује тачност историје, али се истиче оно што јесте заправо најбитније – она се понавља, уз мање или више варијација. У складу са тиме, може се рећи да у овом роману аутор, на својеврстан начин, приказује циклични доживљај времена, а не линеарни, што је још један од елемената митског оквира.

² Ово божанство таме именује се још и као Сиви Вук и Ркас. Има могућност инкарнације у људска бића, али се појављује и у свом облику. У неким поглављима се отворено представља као супротност соларним божанствима, која су, из неког разлога, напустила људе. Самим тим је отворен простор за владавину Господара Тама. Посебно је интересантан облик множине за именицу тама, чиме се још више потенцира дубина и слојевитост мрачних димензија.

³ Наводи се како је Ркас *облежао* Ћићијеву мајку, те му је биолошки отац. Овај мотив везан за начин зачећа подсећа на Зевсове односе са смртницама (в. Речник 2000:158-161), што је још један од примера за то како аутор слободно варира познате чињенице. Такође, и Зевс је био побуњеник против свога оца, попут главног лика у роману.

⁴ Име и *деловање* ове мајке – заштитнице људи може се довести у везу са Гејом (уп. Речник 2000: 92-92).

⁵ Аутор, вероватно, није случајно дао ово име свом лику. У разговору који смо у јануару 2013. године обавили са писцем романа, речено је да је име Ркас највероватније пронађено код Чајкановића. Међутим, код Чајкановића се на једном месту помиње Оркус, као римски бог доњег света (в. Чајкановић 1994: 55), за шта смо потврду пронашли и у *Речнику грчке и римске митологије* (уп. Речник 2000: 309). Стога сматрамо да је аутор и овде направио варијацију на познати податак, као и у случају Мее – Геје. Дакле, читава концепција по којој је изграђен лик Господара Тама јесте у вези са подземним божанствима прехришћанских

неминовно је да се кроз радњу романа представља и судбина бројних жртава, које су падале у сукобима поменутих двају принципа. То нас доводи и до дефиниције појма жртве, јер се у роману овај термин може посматрати у оба своја основна значења: религијском, *као оно што се приноси на дар неком божанству у знак захвалности или ради придобијања милости тога божанства*, и оном другом, по коме је жртва *онај који је погођен ратним разарањем, који је убијен, погинуо* (Речник СЈ 2007: 375). Међутим, у раду ће акценат бити стављен на оне елементе који су у блиској вези са првим поменутих значењем појма жртва, тј. Жртвовање, при чему ће се, што је и природно с обзиром на узраст главног јунака, посебна пажња обратити на жртвовање деце. Пошто ово дело Радована Ждрала (и не само ово) мотивски вишеструко кореспондира са традиционалним културама које припадају различитим просторно-временским тачкама, циљ нам је да покажемо о каквим везама је заправо реч, те како се и са каквом улогом одређени елементи тих култура претачу у мотиве романа.

По дефиницији, жртва је *ритуални дар у облику приношења или размене с божанским бићима, светим силама или прецима. Намера је да се успостави комуникација, исправан однос и добију одређене бенефиције за појединца, заједницу или читаво друштво* (Енциклопедија 1992: 823). Чин жртвовања заснован је на *вољном давању или одрицању од неке високовредноване супстанције или начина бивствовања у корист неке свете силе или бића вишег статуса* (Енциклопедија 1992: 823). Из овога очито следи да приношење жртве подразумева три основна елемента: жртводаваоца, жртвопримаоца и саму жртву. Што се жртве тиче, постоји веома широка палета *објеката* који се могу жртвовати. По некаквој хијерархији, на првом месту би било само божанство (Пуруша у Индији, Озирис у Египту, Христ у раној црквеној теологији итд.), затим човек, а потом следе разне врсте животиња, биљке, напици, јела од житарица, а често и предмети (одећа, алат, оружје, накит и сл.). Поред ових објеката, познате су као жртве и *замене* по систему *део за целину* (животиња за човека, биљке за животињу, фигуре од теста, као и жртвовање дела тела). Као што је већ речено, помоћу жртвеног обреда покушава се успоставити комуникација са неком вишом силом да би се сачувала заједница од опасности, која је животно угрожава, па било да је реч о предупредивању те опасности или отклањању оне која је већ настала. Према томе, *жртвеним ритуалом је створен образац инвестирања у сопствену животну извесност и контролисање природне реалности* (Јовановић 1998: 32). С обзиром на то колико је велики број ритуала, који су у функцији отклањања животне неправилности и успостављања поновне равнотеже, а у овом случају на првом месту јесте обред жртвовања, *прича о обреду је*

религија, али је евидентно да га је Ждрале уметнички преобликовао, те му доделио само негативне атрибуте.

својеврстан наративни ритуал уграђен у књижевну форму која живи као упориште културне традиције (Јовановић 1998: 34). У складу са тим и постоји низ књижевних дела, било да потичу из слоја усменокњижевне традиције или из корпуса савремене књижевности, која негде у свом подтексту, експлицитно или латентно, садрже примере *деловања жртвеног обрасца* (уп. Јовановић 1998: 34-36). Једно од таквих дела јесте и роман *Вучја сен* Радована Ждрала.

У пролошком поглављу романа под насловом *Смрт пра човека Тићија* представљена је кризна ситуација у једној племенској заједници. Наиме, завладала је хладноћа због изостанка сунца, а и глад као последица недостатка плодова и улова. Услед тога, племе је принуђено да приступи обреду жртвовања, при чему се жртвују најмлађи чланови – синови и то тако што се каменом размрскава глава жртве, да би се након тога раскомадала и појела. Овај начин жртвовања можемо условно довести у везу са жртвовањем неког од божанстава у виду потомка, који представља нешто највредније, при чему би се тако његова снага пренела на чланове заједнице, у виду својеврсног причешћа – теофагије. Са друге стране, очито је и прилагање деце као жртве зарад напретка и бољитка у животу заједнице, које је било познато у различитим традиционалним културама, почевши још од неолита (уп. Јанићијевић 1995: 45-47). Важно је истаћи и детаљ да је жртвовавалац отац, што одговара оном делу традиционалног обреда по коме ту улогу и извршава неки од водећих чланова заједнице. Међутим, овде изостаје било какав позитивни резултат који би уследио као одговор жртвопримаоца, а уводи се лик Господара Тама Ркаса, који обелодањује дечаку, главном јунаку, да му је заправо он отац и нуди му наследство у виду управљања светом мртвих.

Наредно жртвовање у религијском кључу јавља се у *трећем искушавању*, насловљеном *Заробљеник*. Овога пута дечак се нашао у Египту, за време владавине Аменофиса III. Током одсуства владара, који је у ратном походу, Тићија проналази Нефретете, владарева супруга. Одлучује да сакрије дечака и одгаја га као свога сина, али јој је претња Астарта, која има претензије да угрози њен брак и замени је у тој улози.⁶ Аменофис се враћа из рата, али не као победник. На једном месту раније сазнајемо да је бог Ра тај коме се Египћани клањају и у његовом обраћању поданицима сазнајемо који је принцип по коме функционише благостање међу људима. Он каже: *Од летине своје и од житних ствари немој затезати да принесиш првине; првенце између синова својих мени да даш. Сви првенци нека ми буду принети, како првенци човека, тако и животиња!* (Ждрале 1990: 49). У продужетку следи и Нефрететино објашњење оваквих божанско-људских односа: *Тако верујемо. А ми хоћемо да поремећаја не буде, да све остане исто, онако како је било у доба наших старих краљева. Зато се*

---

⁶ И овде је аутор варирао чињенице, наиме, Нефретете је била супруга Аменофиса IV, а Астарта је била богиња семитског порекла, а не смртница из Египта.

морају приносити жртве од принова. Нови овнови, ново жито, нови синови. У супротном би дошло до тешког пормећаја у свету (Ждрале 1990: 49). Дакле, аутор веома експлицитно даје образложење самога ритуала.⁷ И, с обзиром на обичаје и пораз, владар одлучује да дечак Ћићи, који индиректно постаје његов првенац, постане жртва богу не би ли се успоставила равнотежа након поремећаја и тако окренула ратна срећа. Као и раније, а и након овога, дечак у крвнику препознаје Ркаса.

Пето искушавање, насловљено као *Краљев син*, смештено је у Шведску, када у њој влада краљ Аун. Готово читава радња овога поглавља заснована је на Фрејзеровом запису о жртвовању краљевих заменика⁸ у *Златној грани* где се каже: *Тако се прича да је Аун, краљ Шведске, приносио жртве Одину неколико дана узастопце и да му је тај бог затим одговорио да ће живети докле год буде жртвовао по једног сина сваке девете године. Он је на тај начин жртвовао девет синова и жртвовао би и последењег, десетог, али му Швеђани нису дозволили да то уради. Тако је умро и сахрањен је на једном брежуљку код Упсале* (Фрејзер 2003: 277). У овом наводу реч је о жртвеној замени, јер су владари некада били временски ограничени када је о управљању реч, те су бивали сами жртвовани, док се обичај није преиначио у жртвовање краљевих заменика, након чега је он могао да остане и даље на власти. Ипак, аутор романа поетски је трансформисао овај навод. Наиме, Один није реаговао на краљеве молитве, али их је услишио Ркас, тако да је он заправо тај који склапа погодбу са Ауном око жртвовања синова ради продужетка живота, а самим тим и власти. Исто тако, нема епизоде са побуњеним народом, већ и последњи син – Ћићи бива жртвован. Наравно, све жртве су биле узалудне, јер је човеку вечност онемогућена. Дакле, у овом делу, аутор варира и улогу самог бога Одина, који је био врховно скандинавско божанство, па самим тим и бог подземља, јер овде, као и у читавом роману, та улога припада искључиво Ркасу Господару Тама.

Последњи део који мотив жртвовања приказује у религијском значењу овога појма проналазимо у *осмом искушавању* под насловом *У Јасеновицу*. Реч је о *приношењу жртава на Божић: Увече тога дана, у славу свога бога, пред Заповједнишвом заклано је двадесет божићних `печеница`. (...) Приношење жртава изведено је уз божићну церемонију. (...) На жртвенику од храстових дасака пуше се још топла људска тела,*

---

⁷ У овом мотиву код Ждрала долази до преклапања неколико познатих чињеница о оваквом жртвовању. Реч је о обичајима у Сирији, Феникији и Палестини (Канаанци) (в. Јанићијевић 1995: 83), јудаизму – Јахве је побио све првенце у Египту, осим јеврејских (Јанићијевић 1995: 122). У Грчкој су жртвована деца богињи Артемиди. Све ово је чињено у циљу савладавања непријатеља, спасавања отаџбине, борбе против глади, куге или других несрећа (уп. Јанићијевић 1995: 128-129).

⁸ В. Фрејзер – о жртвовању краља и његових заменика у Шведској (Фрејзер 2003: 277).

шаљући неми знак у космички простор. Двадесет вукова из чопора Сивог Вука кидишу им на џигерицу. Око зуба и чељусти им црвени мак меса. Заповједник слави Божије рођење (Ждрале 1990: 78). У овом поглављу, које је једно од најобимнијих у роману, долази изнова до померања основног ритуалног обрасца жртвовања. Уз прославу празника у част рођења онога који се жртвовао за читав људски род, изводи се крвави пир, који садржи све елементе ритуала: жртвоваоца, жртву, жртвеник и жртвопримаоца. Међутим, жртвопримаоца је у потпуности изопачен. Он није неко ко ће успоставити равнотежу након што прими жртву, он је заправо тај који у роману од самога почетка креира наopak свет. Наведен чин жртвовања само је један од детаља у мноштву жртвовања у овоме поглављу, а која бисмо подвели под друго значење појма жртва. Занимљиво је поменути и то да се овде, кроз речи Месеца, промишља о смислу жртве, али и кривице, што су и по Владети Јеротићу блиско повезани појмови.⁹ Наводи се читав списак великих кланица присутних на свим меридијанима и у свим временима од како човек постоји, да би се поставило питање: *Шта ли су скривили тешко и неопростиво ти људи, те им и децу кољу и маљем убијају? Која је то покора? (...) Не може бити да су криви толико да их убијају на стотине хиљада! Не може бити! Постоји ли уопште кривица због које човек човека може осудити на смрт?* (Ждрале 1990: 79-80).

Иако се ова питања не налазе на самом крају романа, сматрамо да су она кључна за његов настанак. Пратећи судбину дечака Ћићија и богињу Меу у сталном дуалистичком сукобу са господаром Ркасом и његовим вучјим пратиоцима, постављено је неколико идејних нити овога дела. Осим ауторових констатација да су крвава раздобља неодвојиви пратиоци људске врсте, те да су жртве исконског зла увек невинне, видели смо да се поставља и питање евентуалне кривице, која би била узрочник свих жртвовања. Јер, навикли смо да за сваку последицу тражимо и узрок, не бисмо ли дали смисао ономе што је наизглед бесмислено, и тако олакшали сопствени опстанак. У овом роману Радована Ждрала узрочник и онај који је одговоран за зло у људима, који по својој природи нису створени да буду зли, јесте Ркас. Дакле, да није њега, не би било ни насилне смрти као последице зла у свету. И овде ћемо се поново осврнути на промишљања Владете Јеротића, који на питање зашто је човек крив, па самим тим и заслужује жртвовање каже следеће: *Неко је сагрешио пре човека! Неко, може да буде само духовно биће које надилази у много чему човека. Назван је Луцифером, за којим је пошао, заведен, једно време, човек (велики Његош је ово наслутио у Лучи микроkozма). Човеков `прародитељски грех` (са библијским митом о рају, Адаму и Еви), само је понављање пра-*

---

⁹ Мишљења сам да и поред, наизглед, различитих описа (садржаја) појма жртве – у различитим периодима људске преисторије и историје, код различитих народа и њихових религија – у корену жртве и жртвовања, налази се кривица (Јеротић 2007: 87).

прародитељског греха гордог и завидљивог Луцифера (Јеротић 2007: 88). На крају можемо рећи да Радован Ждрале, без обзира на давање мрко-мрачне слике људског постојања, ипак жели да сачува чистоту врсте којој и сам припада, на првом месту зато што одбија да усвоји чињеницу како је човек исконски предодређен да чини и зло, а потом, и даје, иако веома бледу, могућност да она мањина, која је одбила да се потчини владару таме (Луциферу или Ркасу, то је сасвим свеједно), успе да рекреира ново племе, чисто и плодотворно, зарад кога људско постојање може имати смисла.

Литература

- Бадњаревић 1980: А. Бадњаревић, „Радован Ждрале: Глинене кочије“, Нови Сад: Поља, 261, 400-401.
- Белеслијин 2010: Д. Белеслијин, *Дан, контекст, брзина ветра*, Панчево: Мали Немо, 71-73.
- Енциклопедија 1992: *Енциклопедија живих религија*, Београд: Нолит.
- Ждрале 1990: Р. Ждрале, *Вучја сен*, Сарајево: Свјетлост.
- Јанићијевић 1995: Ј. Јанићијевић, *У знаку Молоха, Антрополошки оглед о жртвовању*, Београд: Идеа.
- Јеротић 2007: В. Јеротић, *Улога жртве, прогонитеља и спасиоца у животу човека и народа*, Нови Сад: ЛМС, јул/август, књ. 480, св. 1-2, 83-93.
- Јовановић 1998: Б. Јовановић, „Мит о жртви“, у: *Књижевност и историја: зборник радова са научног скупа на тему Жртвовање и саможртвовање у књижевности*, Ниш: Центар за научно истраживање САНУ и Универзитета: Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 31-37.
- Млађеновић 1985: М. Млађеновић, „Преплет фантастичног и реалног“, *Домети, Часопис за културу*, 40, год. 12, Сомбор, 102-104.
- Попноваков 1996: Д. Попноваков, *Не реци да си књижевник*, Нови Сад: Папирус, Ivan Ivan company 73-75.
- Речник 2000: *Речник грчке и римске митологије*, Д. Срејовић, А. Цермановић, Београд: СКЗ, Јавно предузеће Службени лист СРЈ.
- Речник СЈ 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Фрејзер 2003: Ц. Ц. Фрејзер, *Златна грана: проучавање магије и религије*, Београд: Иванишевић.
- Чајкановић 1994: В. Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1925-1942*, Београд: СКЗ: БИГЗ: Просвета: Партедон.